

Gábrriel Dóra

TELEREGÉNYES RENDSZERVÁLTÁS

Tartalomlemezés a Szomszédok c. sorozat 1989-es részei alapján

Az 1987 februárjától futó *Szomszédok* című tévésorozat egyszerre törekedett széles tömegek megszólítására a hétköznapi szereplők és élethelyzetek ábrázolásával, valamint tudatosan reflektált aktuálpolitikai eseményekre és társadalmi problémákra. A sorozat készítői a *Szomszédok* a televíziós publicisztika és a mese sajátos keverékének szánták, amit a társadalmi érzékenység, az aktualitások megjelenítése és a főhősök meszeszerűen példamutató viselkedése jellemez. Éppen ezért tűnt relevánsnak, hogy a sorozatot szociológia és társadalomtörténeti szemmel vizsgáljam, hiszen az sajátos kordokumentumnak tekinthető. A következőkben a sorozat 1989-es epizódjait vizsgálom, különös tekintettel az epizódokban felsorakoztatott szereplőtípusok társadalmi helyzetére, és az ideológiai háttérre.

A sorozat ötlete 1985-ben fogant meg Czető Bernát László televíziós dramaturg fejében,¹ aki egy angliai tanulmányútja során ismerkedett meg az *EastEnders*, egy angol lakótelep négy családjának életét bemutató sorozat alkotóival. Ez adta az ötletet a három magyar lakótelepi család történetéhez. A megvalósítás azonban nagyrészt a rendezésre felkért Horváth Ádámnak köszönhető.

A *Szomszédok* műfaji önmeghatározása szerint teleregény. Ezt Horváth Ádám egy vele készült interjúban elkülönítette a „két fajsúllyal könnyebb” műfajnak tartott szappanoperától.² Tehát a *Szomszédok* nem a dél-amerikai típusú szappanoperákat, sem pedig álombeli amerikai (Dallas) vagy német (Klinika) sorozatok stílusát követte, hanem a szociográfiai érzékenységű brit vonulathoz sorolható.

E kérdés meglehetősen szűkös magyar szakirodalma³ egyébként megkülönbözteti az érzelgős és a realiztikus szappanoperát, s elkülöníti ezeket a sorozatoktól⁴. Ezen elkülönítés alapja, hogy a szappanoperákban minden lényeges eseményről értesülünk, tehát két epizód között a szereplőkkel nem történik semmi. Ezzel szemben a sorozatok – így a teleregény – szereplői a valósággal párhuzamosan léteznek, s az egyes epizódokban csak belekukucskálunk életük aktuális történéseibe.

A *Szomszédok* gyorsan népszerűvé vált. Ezt segítette a közszolgálati egyes csatorna ekkori monopolhelyzete és a főműsoridőben való vetítés. A közölt adatok szerint már az induláskor túllépte az 50%-os nézettséget, ami 1989-re 70-72%-ra nőtt. A tetszési index pedig a kezdeti 65 pontról 82-83-ra emelkedett.

Röviden említést kell tennünk a sorozat társadalmi fogadtatásáról, melyre jellemző volt az ún. Izaura-jelenség, ami abban nyilvánult meg, hogy a szereplőket a való életben is azonosították a szereppel. Ennek sajátos megjelenése volt például az idősglegény alakító, de a valóságban házas Böhm bácsi (Máriássy József) esete, aki házassági ajánlatot kapott levélben egy – egyébként Böhm Gáborné nevű – özvegytől.

A következőkben kitérek a teleregény néhány alapvető jellemzőjére, melyek hosszú távon a nézők mentalitására jelentős hatással voltak. Szó esik tehát a sorozat egyik fő sajátosságáról, a panaszkulturáról, majd a szereplők moralitásáról, az általuk megjelenített különböző társadalmi csoportokról, ideológiákról, végül civil szerepvállalásuk mértékéről. A dolgozatot annak bemutatásával zárom, hogy a sorozat milyen propagandisztikus vonásai voltak.

1 Vadas Mihály (1989): *Szomszédok*. 20 beszélgetés az alkotókkal. Bp.,

2 *Hogy volt!?* – A rendező: Horváth Ádám. = m1, 2010. dec. 5. Az idézet a beszélgetés 83. percében hangzik el. Lásd: http://videotar.mtv.hu/Videok/2010/12/05/16/Hogy_volt_A_rendezo_Horvath_Adam.aspx (utolsó megtekintés: 2012. 04. 04.)

3 Antalóczy Tímea (2006): *Szomszédok közt*. Szappanoperák az ezredforduló Magyarországon. Bp., Ez a szerző korábbi munkáinak alapvető megállapításait is tartalmazza, azok javított és bővített változata. V.ö. Uő: Sorozatok – szappanoperák – értékek. Debrecen, 2000. Valamint Uő: A szappanoperák genezise és analízise. Bp., 2001.

4 Az angol nyelvű szakirodalom a szappanoperát „serial”-nek, a több részes filmsorozatot „series”-nek nevezi.

Panaszkultúra

A legfeltűnőbb, hogy a vizsgált epizódokban egyetlen olyan szereplő sem akadt, aki elégedett lett volna a dolgok állásával, vagy épp aktív és optimista alakítója lett volna életének. Az elégedetlenkedés az élet minden területére kiterjedt: a személyes gazdasági helyzettől kezdve a szociális ellátórendszeren át egészen a politikáig. A szereplők folyamatosan bírálták az újabb és újabb áremelkedéseket, az alacsony és egyre kevesebbet érő fizetéseket és nyugdíjakat, a bürokráciát, az infrastruktúra hiányait, valamint általában a közállapotokat.

Meglátásunk szerint azonban ezen esetekben többről volt szó, mint pusztán publicisztikai indítatású mérgelődésről. A Kádár-korszakra jellemző kultúrpolitikai technika működését láthatjuk a sorozatban, mely a társadalom szempontjából nevezhető funkcionálisnak. A nyilvános panaszkodás a társadalmi elégedetlenség egyfajta levezető szelepként működött, melynek funkciója az ösztársadalmi frusztráció csökkentése, és egyúttal – az új politikai törekvésekkel szemben keltett bizalmatlanság-érzet következtében – a rendszer stabilizálása volt. Hasonló szerepet töltött be a korban Hofi Géza humora is, mely szintén számos áthallással, politikai utalással és kritikával rendelkezett.

Meseszzerűség

Ez a fajta örök elégedetlenség és morgolódás – mely a sorozat tudatosan vállalt koncepciójából fakadt – nem állta volna meg a helyét, ha nem párosult volna a sorozat főszereplőinek morális feddhetetlenségével. A sorozat főszereplői ugyanis, mint ahogy erre már utaltunk a bevezetőben, meseszzerűen erkölcsösek voltak. Szemben a mellékszereplőkkel, akikről tudható, hogy rendelkeztek rossz tulajdonságokkal, s könnyebben elcsábultak a rossz felé.

Ennek fényében nem meglepő, ha a sorozatban megjelenő csalás és korrupció mindig a mellék-, vagy alkalmi szereplőkhöz kötődött. Az évadban három főszereplő is megvesztegetési ügybe keveredett, de mindvégig következetesen elutasították a könnyű pénzszerzési lehetőséget. Sokatmondó az is, hogy a főszereplő mentőorvos, Mágenheim Ádám ugyanilyen határozottsággal mondott mindig nemet a nem is ritkán felajánlott hálapénzre. Az alkotók néhol olyan gyakorlatokhoz is a csalás

képzetét társították, melyek a társadalomban bevett és legitim tevékenységek voltak. „Mehetnék fusizni, de nem szoktam csalni.”⁵ – mondta Taki bácsi, a nyugdíjas taxisofőr, miközben azon vívódott, hogy ledolgozza-e autójának szerelési költségeit a szerelőnél. Tehát a munkahelyi infrastruktúra magáncélú használatát elutasította. Tudjuk, hogy a valóságban a kor embere nemigen követte példáját. Ugyanakkor egy másik kontextusban Taki bácsi megállapította azt is, hogy aki nem csal, hanem tisztességes, az csak nyomorog.

Más volt a helyzet a hazugság, titkolózás, öszintetlenség esetében, ilyet ugyanis gyakran tettek a főszereplők is. Ezek az esetek azonban többnyire a sorozat mellékszálait színesítették, s nem kaptak hangsúlyt. A hazugság, csalás kifejezések leggyakrabban mégiscsak a másik emberre (főként mellékszereplőkre), intézményekre, a politikára, vagy az egész társadalomra vonatkoztak.

A vizsgált epizódok alapján kimondhatjuk, hogy a normákat egyértelműen a főhősök szájába adták az alkotók, kijelölve ezzel a helyes utat. A normasértéseket pedig rendre a mellékszereplőkön és epizodistákon illusztrálták. A sorozat tanító-nevelő céljai tehát a moralitás kérdésében érvényesültek, s a példaértékű jellemelek felsorakoztatása azok követésére biztatta a nézőket.

Megjelenített társadalmi csoportok

S hogy miként festette le a korabeli társadalmat a sorozat? Az alkotók bevallott szándéka volt a magyar társadalom egészének leképezése. Az alábbiakban ezen társadalmi rétegeket, világnézetükben jól elkülönülő, sztereotipikus csoportokat mutatom be, belehelyezve azokat a korabeli kontextusba.

A főszereplők nagy része – fiatalok és nyugdíjasok egyaránt – kispolgári életvitelt folytatott. Az e körbe tartozó főszereplők mind pozitív és makulátlan személyiségek voltak, mintegy a szocialista embertípus eszményi megtestesülései.⁶ A csoportba tartozó mellékszereplők azonban – mint már említettük – negatív vonásokkal is bírtak. Ismeretes, hogy sokszor megélhetési gondokkal és lakásproblémákkal küszködtek, olykor mégis sikerült meg-

5 47. rész, (1989. febr. 9.) 13. jelenet

6 V.ö. Trencsényi László (1995): Tovább él a „szocialista ember”. In: *Magyar Nemzet*, okt. 30. 4.

szervezni belföldi nyaralásukat, vagy gyermekük táborozását. Erre ugyanis láthatóan mindig adtak. A rendezők a kispolgári életstílust olykor élesen szembeállították a reform-életvitelt képviselő szereplőkével, ami viszont kimondottan a modernség kifigurázásaként hatott. Jóllehet a politikai és gazdasági berendezkedés átalakulóban volt, a nyugatról érkező divat – mint a jóga, reform-ételek, minimalista szobaberendezés – betüremkedését mégsem tartották legitimnek az alkotók, s a hasonló jelenetekben újra és újra megkérdőjelezték azt. Egy fiatal, alsó-középosztályi házaspár csendes, hétköznapi vacsorája jól illusztrálta a vágyott egyszerűséget és meghitt biztonságot, melyet a teleregény hangulata maga is árasztott. Szemben az olyan képernyőre vitt otthonnal, ahol már nem érezhettük ezt a nyugalmat és örök állandóságot. A képernyőn tehát az eszménykép és ideális közeg a kispolgári életvitelhez kapcsolódott.

A szocialista érától el nem választható némenklatúra is feltűnt, méghozzá a Bakonyi család révén. Esetükben jól látható, hogy élvezték a „4K”-t: a külön telefon, kocsis-használat, a feltételezhető külföldi utazások, a Kútvolgyi Kórházban való ellátásra jogosultság, de a jobb lakás (kégli) és előreláthatólag a Kerepesi temető is a privilégiumaik közé tartozott⁷. Bakonyiék vállalati kocsijához természetesen sofőr is járt⁸. A sorozatban Bakonyi elvtárs balesetet szenvedett anyját Mágénheim vitte be az ügyeletre, azonban nem az elit számára fenntartott Kútvolgyi Kórházba, hanem az aznap épp ügyeletet intézménybe. A pártember először kapcsolataira hivatkozva, majd az orvos elleni feljelentéssel fenyegetőzve akarta kiharcolni a nekik járó különleges bánásmódot⁹.

Az alsóbb szinten álló pártfunkcionáriusok közül az alkalmatlan karrieristákat figurázta ki a sorozat. Ezt a típust a pártpolitikai hátszéllel érkezett, de szakmai kérdésekben inkompetens erdész, Illés Karcsi testesítette meg. Többször megfigyelhettük, hogy a „karrierista” szónak negatív kicsengése volt a sorozatban, s azokra utalt, akik párttagságuk révén jutottak jobb álláshoz. Rájuk használták az „ejtőernyős” kifejezést is, ami arra utalt, hogy a Pártközpontból zuhant az adott helyre az illető. Az ejtőernyősök szerepeltetésével a sorozat azon jelenséget

állíthatta pellengérré, melynek során a pártállam végnapjaiban is megvolt a törekvés a megbízható káderek jó pozíciókba való helyezésére és bebetonozására.

A némenklatúra és a pártfunkcionárius a szocialista rendhez kötődött. A sorozat elavult, a változásokra érzéketlen társadalmi csoportként mutatta be azokat.

A teleregényben megjelent még egy sajátos réteg: a „szocialista burzsóá”. Ezt a csoportot a Szöllősy szülők képviselték. Tudható volt, hogy a Rózsadombon élő család jómódú életberendezéshez szokott: az akkoriban jelentős összegnek számító 6 millió Ft-ot érő házukat antik bútorok, a könyvespolcokon rengeteg könyv, lemezek, porcelánok gazdagították. Az anya megszólalásaiból sokszor a sznobizmus és felsőbbbségtudat áradt¹⁰. Az előző kettőtől ezen osztályt a pártpolitikától való teljes függetlenségük különböztette meg.

A társadalmilag kevésbé megbecsült szereplők körében látunk példát az ekkoriban születő vállalkozói réteg képviselőire. Ide tartozott Gábor Gábor, Deziré és Veres úr. Gábor, a kapitalista szemléletmód ideáltipikus megtestesítője volt, aki mindenben az üzletet látta. A feltétlenül piacpárti, jómódú vállalkozó – politikai dimenzióban is értelmezhető – jelszavai: „Haladni kell a korrallal!”¹¹, valamint „Nyílt küzdelem, győzzön a jobb!”¹². A verseny gondolata – szorosan kötődve a pluralizmus igenléséhez – éppen ekkoriban kezdett népszerűvé válni¹³. Gábor nehézségei más dimenzióban mutatkoztak, mint a többieké: számára a nyugati áruk beszerzése, vagy szponzor keresése jelentette a problémát, s tipikus „kizsákmányolóként” egyértelmű volt neki, hogy ha van munka, akkor nincs nyaralás az alkalmazottainak¹⁴. Éppen ezért volt komikus, amikor gátlástalan profitszerzését megideologizálta, azt állítva, hogy számára nem a pénz, hanem a gyerekek mosolya, vagy a nők megszépítése a legfőbb cél. Életvitelét a sielés és hotelben való megszállás jellemezte. Érdekességként említjük, hogy a kortárs társadalomkutatókra is tett utalást egyik önmeghatározásában: „Én üzletember vagyok, nem szociológus”.

10 49. rész, (1989. márc. 9.) 6. jelenet és 52. rész, (1989. ápr. 20.) 6. jelenet

11 45. rész (1989. jan. 12.) 6. jelenet

12 51. rész, (1989. ápr. 6.) 1. jelenet

13 Versenyezzenek a jó elképzelések. In: *Vasárnapi Hírek*, 1989. jún. 11. 3.

14 58. rész, (1989. júl. 13.) 8. jelenet

7 Majtényi György (2009): *K-vonal*. Uralmi elit és luxus a szocializmusban. Bp., Nyitott Könyvműhely

8 45. rész, (1989. jan. 12.) 2. jelenet

9 45. rész, (1989. jan. 12.) 18. jelenet

gus!”¹⁵ A mondat értelme egyébként a „nem kötelező éhen halni” kifejezéssel volt egyenértékű.

A mellékszereplők közül Deziré, valamint Veres úr, a vállalkozó autószerelő szintén ezen értékeket jelenítette meg. Mágénheim viszont bírálta a tiszteletlen kapitalizmust, mikor kiderült, hogy Gábor egy újság címlapjára tette kiskorú lánya fotóját¹⁶. A „minden eladó” elv egyaránt felháborodást okozott nemcsak a Mágénheim családban, hanem Takácséknál is, akik e véleményüknek a házban engedély nélkül forgató tévések kapcsán adtak hangot.

A vállalkozói réteg tehát általában negatív, kétélyeket ébresztő kontextusban jelent meg a sorozatban, vagyis éppen olyan kritikusan viszonyultak a készítőkhöz a kapitalizmushoz, ahogy az egy szocialista érásban született filmtől várható. Nézettsége miatt joggal tehetjük fel a kérdést, hogy a sorozat mennyiben járult hozzá ahhoz, hogy a magyar társadalom kételkedve és félve fogadta a beköszöntő piacgazdaságot, s mind a mai napig fenntartásokkal néz a vállalkozókra, akikhez az adócsalás, a könnyű pénzszerzés képzetét társítja. A vizsgált év alapján úgy gondoljuk: a tizenhárom évadot megélt sorozatnak jelentős szerepe lehetett e reprezentáció kialakulásában.

A sorozatban az értelmiséget két orvos és közös ismerősük (Mágénheim Ádám, Virág doktor és Szikszay Etus) jelenítették meg, érdekes módon a tanárok jóval kevésbé. Különösen feltűnő, hogy az epizódok során alig valaki olvasott szépirodalmat, vagy járt kulturális rendezvényen, de megjegyzendő, hogy a politikai érdeklődésüket sem elégítették ki, holott lett volna rá lehetőségük.

Vidéki szereplők csak egy vékony szállal kötődtek a gazdagréti történethez. Feri anyja, a Békés megyéből érkező, pár hetet Budapesten töltő asszony számos problémával szembesült az idegen környezetben. (Például amikor tüzet rakott a villanytűzhelyben.) A néha komikus tudatlanságot tanúsító Margitka nyelvezete is teljesen elütött a nagyvárositól. Ezen momentumban tetten érhetjük a sorozat talán leggyengébb pontját, miszerint a sorozat készítői kevésbé voltak érzékenyek és kompetensek a vidéki élet megjelenítésében.

15 54. rész, (1989. máj. 18.) 16. jelenet
16 62. rész, (1989. szept. 7.) 3. jelenet

Ideológiák

A politikai nézetek közül keményvonalas kommunista, reformer, régi szociáldemokrata egyaránt megjelent a sorozatban, még pedig egyazon munkahely dolgozói között: a nyomdában. Ez a rendezői koncepció kiváló lehetőséget adott arra, hogy merőben eltérő nézetek manifesztálódjanak és ütközzenek. Ismeretes az is, hogy Vágási Ferit liberálisnak tartották munkahelyén, ami miatt megjegyzéseket tettek rá. Ő azonban nem tartotta magát kivételesség nézeteit illetően, mivel úgy látta, hogy mostanában mindenki reformer. Ezt viszont kritikus élelmondta, s szarkasztikusan azt is megjegyezte, hogy sokan közülük úgy viselkednek „mintha egész életükben ezt csinálták volna”.

Ugyanakkor a korabeli ellenzék is reprezentálta magát a teleregényben. Ebbe a kategóriába tartozott a sorozat fiatal történelemtanára, aki nem titkolta, hogy eljár a Fidesz szabadegyetemére, 1956-ot forradalomnak tanította, és elkísérte a diákjait a március 15-i rendezvényekre. Mágénheim pedig szabadidejében egy igen szimbolikus kötetet: a korábban betiltott, 1987-től azonban újra engedélyezett és kiadott Orwell művet, az 1984-et olvasta¹⁷. A technokrata, rendszerváltó szakértői értelmiséget is megidézte egy szereplő, méghozzá Szelényi János, az erdész. Őt a hamarosan nyugdíjba vonuló főerdész értelmes, fiatal és jól képzett munkaerőnek jellemezte. Az ő szájából hangzottak el legtöbbször a rendszerváltást sürgető, természeti képekbe burkolt áthallásos mondatok is. Jó alkalmat adott erre Bős-Nagymaros, mely nemcsak a sorozatban, de a valóságban is politikai véleménynyilvánításra készítette a civileket.

Az újjáalakuló történelmi pártokra is történt utalás – igaz név nélkül. Az egyik orvos amiatt aggodott, hogy a régi rendszerből „elómásznak” az öregek, és ott folytatják, ahol 1945-ben abbahagyták. Sümeghy azonban épp a ’45 előtti időket sirta vissza: „Lassan csak az a jó, ami régi.”¹⁸ Mindehhez azonban nem árt emlékeztetünkbe idézni, hogy Sümeghy Oszkár a sorozat főszereplői közül az egyetlen, akit ellenszenves figurának alkottak meg a rendezők és – saját bevallásuk szerint – tudatosan adtak neki olyan nevet, ami jól láthatóan magyarosított¹⁹.

17 53. rész, (1989. máj. 4.) 2. jelenet
18 59. rész, (1989. júl. 27.) 16. jelenet
19 Vadas Mihály (1989): Szomszédok. 20 beszélgetés az alkotókkal. Bp.

Üdítő kivétel volt a főszereplők között Bóhm bácsi, aki nemcsak érdeklődött a politika iránt, hanem kiállt keresztény értékrendje mellett is. Rendszeresen imádkozott, templomba járt, olvasta az Új Embert, latin szentenciákat mondott, láttuk húsvéti oltár díszítése közben, szobája falán pedig kereszt volt vallásos szereplő. A vallási hivatkozások a tavaszi időszakban különösen felerősödtek, ezeknek a részeknek Sándor Julianna volt az írója.

Civil szerepvállalás

A fentiekből látszik, hogy a főszereplők mind morális, mind közpolitikai értelemben javulást reméltek, ezért voltak kritikusak. De hogy is érthették volna el, ha közben nem járultak hozzá tevőlegesen a változásokhoz? Észrevehető, hogy a szereplők egyrészt nem érdeklődtek, másrészt nem bíztak az új szervezetekben. Egyikük sem volt tagja civil, vagy más önkéntes szervezetnek, s nem tervezték, hogy belépnek ilyenbe.

Jóllehet utólag hajlamosak vagyunk úgy tekinteni az egykori eseményekre, mintha azok egyértelműen és kockázatmentesen egy irányba haladtak volna, de mind a visszaemlékezők, mind a korabeli hírek jól mutatják, hogy a valóságban ez korántsem volt így²⁰. A bizonytalanság és félelem az egyes szereplők megnyilvánulásaiából is jól érzékelhető volt. „Mi lesz ősszel?” – kérdezte egy szereplő. Megfigyelhető, hogy a főszereplők valamivel támogatóbb magatartást tanúsítottak a változásokkal szemben, míg a mellékszereplők láthatóan maradibbak, kételkedőbbek voltak. Az egyes epizódokban előfordult a rendszerváltásra egyértelműen utaló „kibontakozás”²¹, és a „visszarendeződés”²² kifejezés, de egy lehetséges eljövendő diktatúra és polgárháború víziói is²³. A bizonytalanság valóban jellemezte az 1989-es évet, mégis feltűnő, hogy az évad folyamán ezt az alkotók túlhangsúlyozták.

A civil aktivitás tehát éppen a bizonytalanság-érzet felerősítése révén „hiánycikk” volt a sorozatban.

20 A bizonytalanságot hangsúlyozza Kónya Imre és Pető Iván visszaemlékezésében: EKA évforduló... In: *Nap-kele*. Magyar Televízió 1, 2006-03-25 07:47:23 - 2006-03-25 07:55:22.

21 54. rész, (1989. máj. 18.) zárójelenet

22 55. rész, (1989. jún. 1.) 5. jelenet

23 59. rész, (1989. júl. 27.) 18. jelenet

Míg a politikai- és gazdasági rendszerrel kapcsolatos nemtetszésüknek, kritikáiknak gyakran adtak hangot a szereplők – többnyire csak egymás közt –, politikai aktivitást egyikük sem vállalt, sőt kategorikusan elhatárolódtak attól. A csalódottság és reménytelenség képei tehát nem csupán rejtve, de kifejezetten nyílt formában is megjelentek a sorozatban. Ezzel pedig apolitikus mintát közvetítettek a nézők felé, mely azt sugallta, hogy a helyes attitűd a szervezkedéseken való kívülmaradás, a politikai szerepvállalás mellőzése. Ez aligha magyarázható mással, mint hogy a készítőök ki nem mondott célja a nézők politikai apátiában tartása volt a Kádár-korszak közismert „társadalmi alkujának” jegyében.

Propaganda

A sorozat összességében jogos kritikát mondott a valóban sokak által bírált viszonyokról, így például a nómenklatúra kiváltságairól vagy a karrierista pártfunkcionáriusokról. Semmiképp sem róhatjuk fel a készítőöknek, hogy nem mutattak be több lehetséges álláspontot. A filmes rendezés azonban nem kevés bizonytalanságot kelthetett a nézőkben az új politikai irányzatokkal és a plurális demokráciával szemben. Ennek eltúlzásával pedig véleményünk szerint az volt a célja, hogy fékezze a rendszerváltók tömegbázisának kialakulását. Horváth Ádám idealizált vilásképe egészen pontosan kirajzolódott: egyszerre kritizálta a bevett állampárti gyakorlat visszasságait, félt a '45 előtti világ újraéledésétől, s bizalmatlanságot ébresztett a kapitalizmus iránt. Utóbbinak pedig talán máig ható nyoma van.

Meglátásunk szerint az említett bizonytalanság-érzet három dologban érhető tetten a vizsgált epizódokban. Egyrészt abban, hogy a megalkotott szereplők nem köteleződtek el semmilyen politikai vagy civil mozgalom mellett. A szereplők úgy tettek, mintha az újonnan megalakuló pártokról és azok programjairól nem is tudtak volna. Bár tetek erőfeszítéseket, kísérleteik hamar megakadtak. Az éppen kialakuló demokratikus berendezkedés kérdőjeleződött meg, mikor a hatalmon lévő és ellenzéki politikusokhoz, összességében magához a politikához időről időre negatív képek társultak.

Másrészt az újonnan alakuló szakszervezeteket, egyéb civil kezdeményezéseket iránti bizalmatlanság is ide sorolandó. Az igencsak mozgalmassá nevezhető 1989-es évben csupán egy alkalommal értesül-

tünk arról, hogy néhány szereplő kiment az utcára – mégpedig március 15-én. Azonban nem léptek fel olyan emblematikus ügyben sem, mint Bős-Nagymaros, s arról sem tudunk, hogy elmentek volna szavazni a négy-igenes népszavazásra – csak hogy a legismertebb eseményeket említsem.

Mіндеzek alapján megállapíthatjuk, hogy a sorozat aláaknázza a szabad piac és a civil érdekérvényesítés eszméit is. A vállalkozók erkölcsi tartását gyakorta megkérdőjelező jelenetek, a „kizsákmányoló” szerepben feltüntetett üzletemberek felsorakoztatása és a „szocialista embertípus” idealizálása propagandisztikusan egy irányba torzította a valóságot.

Mіндеzen rendezői és forgatókönyvírói megoldások, tehát az állandó panaszkodás és elégedetlenség megjelentetése, a civil- és politikai tartalmú ügyektől való tartózkodás, valamint az olykor fáradtságos, de kiszámítható kispolgári élet tudatos felértékelése meglátásunk szerint lassította a célközönség mentalitás-formálódását az éppen folyamatban lévő változások irányába. A mentalitásváltás, vagyis hogy az emberek gondolkodása átálljon a gondoskodó szocialista államról a piacgazdaságra és a demokráciára így gátolva lett. Ezen feltevés ellenőrzéséhez azonban a későbbi évadok attitűd-vizsgálata adna csak bizonyítóerejű választ.

Bibliográfia

- Antalóczy, Tímea (2006): *Szomszédok közt*. Szappanoperák az ezredforduló Magyarországn. Bp., PrintX Budavár Média kutató Alapítvány.
- Antalóczy, Tímea (2000): *Sorozatok – szappanoperák – értékek*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Antalóczy, Tímea (2001): *A szappanoperák genezise és analízise*. Bp., MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Baló, György, Lipovecz, Iván (szerk.) (1989): *Tények könyve*. Magyar és nemzetközi almanach '90. Debrecen, Ráció Kiadó KFT.
- Baló, György, Lipovecz, Iván (szerk.) (1991): *Tények könyve*. Magyar és nemzetközi almanach '91. Debrecen, Ráció Kiadó KFT.
- EKA évforduló... In: *Nap-kelte*. Magyar Televízió 1, 2006-03-25 07:47:23 - 2006-03-25 07:55:22. Anyaggyűjtés forrása: <http://videotar.mtv.hu/?k=szomsz%C3%A9dok+45.+r%C3%A9sz>
- Hogy volt!?* – A rendező: Horváth Ádám. = m1, 2010. dec. 5.
- Körösényi, András (1998): *A magyar politikai rendszer*. Bp., Osiris.
- Majtényi, György (2009): *K-vonal*. Uralmi elit és luxus a szocializmusban. Bp., Nyitott Könyvműhely.
- Romsics, Ignác (2003): *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Bp., Rubicon könyvek.
- Trencsényi, László (1995): Tovább él a „szocialista ember”. In: *Magyar Nemzet*, okt. 30. 4.
- Vadas, Mihály (1989): *Szomszédok*. 20 beszélgetés az alkotókkal. Bp.
- Vadas, Mihály (1991): *Szomszédok*. 15 beszélgetés a sorozatról. Bp.
- Versenyezzenek a jó elképzelések. In: *Vasárnapi Hírek*, 1989. jún. 11. 3.